

vinjski in Savski dolini, ki je bila sicer mnogo dražja in težavnejša, vendar važnejša zaradi zveze s Hrvaško preko Zidanega mosta in otvoritve zasavskih premogovnikov.

V tej zvezi je ostal Kamnik ob strani in železarska industrija brez železnice ni mogla uspevati in se prilagoditi množični proizvodnji. Ko je bila septembra 1849 odprta železniška proga Celje-Ljubljana in so gospodarske reforme marčne revolucije 1848 priče spreminjati osnove gospodarstva, tudi bistriška železarna ni mogla več uspevati. Zadnji posestnik fužin vitez Andrioli je kupoval surovo železo in se ukvarjal neko dobo z izdelavo žeblicev, nato pa je s kupo-

prodajno pogodbo z dne 12. julija, 15. julija in 13. avgusta 1853 prodal vso napravo vojaškemu erarju. Stari dvorec Katzenberg so porušili in na njegovem mestu postavili upravno poslopje smodnišnice, na kraju nekdanjih fužin pa so zgradili naprave, obrate in skladišča tovarne smodnika, ki je lansko leto praznovala stoletnico obstoja.

Slovesna proslava je bila julija 1952

VIRI IN LITERATURA

DAS, Fasc. fideikomis P. Codelli. — Berggegenbuch Lit. B f. 16. — Vertrags und Urkundenbuch I. in II. 385 f. III. 240, IV. 469—477. — Testamenta de Anno 1641—1782 Lit. S. — Rudarske knjige pri trgovskem registru v Ljubljani. — Dr. Ludvik Beck, Die Geschichte des Eisens, knj. III., str. 125. — Alfons Mühlner, Die Geschichte des Eisens in Krain, str. 502 sl. — B. Haquet, Oryctographia carniolica. — Valvasor, Die Ehre, 1689.

NAVRATILOV ZAPIS IZ LETA 1849

JOZE DULAR

Spomladi 1949 mi je pokojni Engelbert Gangl izročil za novo snujoči se Belokranjski muzej v Metliki droben, porumenel, 18 listov obsega-joči sešitek (20 × 16 cm) Navratilovega Zapisa iz leta 1849. Tako je znova menjal lastnika droben zvezčič, ki ga je Gangl prejel od svojega očeta Leopolda (u. 1909), kateremu ga je zopet podaril njegov prijatelj Anton Navratil, Janezov brat.

Zapis, ki ga je začel in nehal spisovati štiriindvajsetletni Janez Navratil, je dokaj skromen prikaz metliške zgodovine v razdobju 440 let, ki ga je zajel bodisi iz Valvasorja, bodisi iz takratnega nemškega in slovenskega časopisja, ustnega izročila in lastnih doživetij.

Drobna, razločna, nekoliko pentljasta pisava kaže natančnega, preudarnega človeka, slog pa mu je prijetno tekoč, sem in tja rahlo pobarvan z lokalizmi in hrvatizmi, kot: iše (še), valje (takoj), jim obeča, gunj (odeja, plahta), dobro dolgo, his (lesen vinski hram), hititi (vreči), pametiti (pomniti, vina nihče tako dobrega ne pámeti), klasúneć (koruzni strok), koplénik (mernik), lámati (drevesa so se lamale), dokonček (sklep), prereneći (pregnati), Francozi pre-renejo kralja), nakleniti (pridružiti; naklene se jim veliko število Dunajčanov) in podobno. Na nekaterih listih je v kasnejših letih, ko mu je rokopis znova prišel pod roke, tu in tam kaj pripisal, tako datum smrti pri svojem očetu in materi, pri bratu Francu in pri podatkih o samem sebi.

Navratilov praded, bivši častnik, je bil — kot omenja Janez v Zapisu — Pražan; vnuk tega častnika pa se je na Kranjskem oženil z Belokranjico, živel v Metliki, h. št. 32, kjer je imel z ženo sedmero otrok, štiri sinove in tri hčere. Od teh so trije mladi umrli, tako da so staršem ostali le trije sinovi in hči Ana. Brata

Janez in Anton sta študirala, medtem ko je Alojzij ostal na domu.

Najpomembnejši med Navratili je vsekakor Janez (r. 5. marca 1825, u. 28. novembra 1896 na Dunaju), ki je po dovršeni gimnaziji v Novem mestu in modroslovju v Ljubljani, 21 let star dobil službo pri takratni dohodninski okrajni oblasti in prišel naslednje leto kot uradnik k deželnemu sodišču. L. 1851 je bil oficial pri vrhovnem sodišču na Dunaju in obenem tolmač za slovenski in srbohrvatski jezik ter je tam napredoval do načelnika pomožnih uradov (SBL I. 193 sl.).

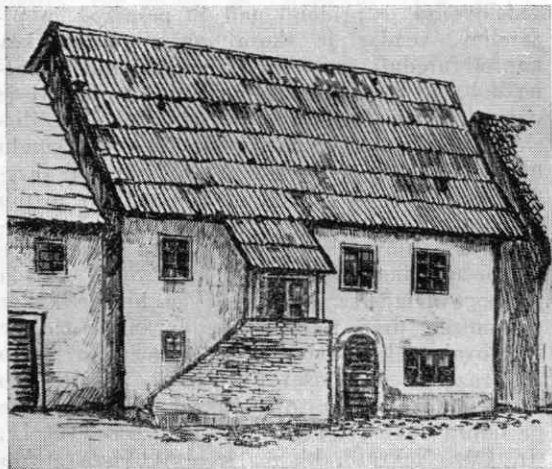
Janez je prišel na Dunaj kot narodno zaveden Slovenec, saj je bil v Ljubljani že takoj spočetka dopisnik Novic, nadalje član Slovenskega društva, član narodne straže in je julija 1848 pričel izdajati prvi slovenski mladinski časopis Vedež, ki je izhajal do konca 1850. K sodelovanju je pridobil nad 30 pesnikov in pisateljev, vendar je skoraj večino prispevkov napisal urednik sam. Ilirsko navdušenje takratne dobe je zavalovalo tudi v njegov list, ki je objavil nekaj kratkih spisov z »nekoliko ilirskimi oblikami«, vendar je urednik kaj kmalu našel pravo pot, s katere pozneje ni več skrenil. Imel je oster posluh in Trdina je v svojih Spominih upravičeno zapisal, da se je čudil lepoti Navratilove slovenščine. »Samo to se mi je zdelo nekoliko sitno,« — piše Trdina — »da je, pogovarjaje se, pazil bolj na besede kakor na smisel: držé v rokah papir in svinec, je zapisoval vsako novo, njemu še neznano formo ali frazo in povpraševal je vsak hip: Kako ste to rekli? Povejte jo še enkrat. Hentaj, ta je pa dobra! itd.« (J. Trdina, Zbrano delo 1948, II., str. 123). Navratil, ki mu je slovenščina »tekla gladko in sladko, da se ga človek ni naveličal poslušati« (J. Trdina, LZ 1905, str. 721) je bil

prav poklican, da se je v slovenskih čitalnicah postavil po robu nemščini, ki je prva leta v njih kaj oblastno gospodarila. Poskus mu je uspel, zlasti ker je Navratil potegnil za sabo mladino in tako ga Trdina z vso pravico imenuje začetnika in očeta slovenske olikane konverzacije.

Navratil je zagrabil delo v polno. Šel je k ljudstvu, iz katerega je izšel. Začel je zbirati belokranjski besedni zaklad, zanimal se je za belokranjsko etnografijo in folkloro, opisal je božično koledovanje, praznovanje novega leta, vuzem in kres v Metliki, jurjevanje, ivanjske pesmi belokranjskih kresnic, nabiral je ljudske pesmi, vraže, pregovore, jih primerjal in tolmačil. Tako si je s svojim več kot štiridesetletnim delom pridobil častno mesto med utemeljitelji slovenske etnografske in folklorne vede in je potrebno, da se njegove zasluge ocenijo in se mu kot narodopiscu odmeri mesto, ki ga zasluži.

Navratil je sodeloval pri Bleiweisovih Berilih slovenskih, zlasti veliko pri Miklošičevih Slovenskih berilih. Seznanjal je Slovence z življenjepisi slavnih Slovanov, pisal je jezikovne razprave, predvsem o glagolih, nabiral besedni zaklad in etimologiziral, sestavil je za sodne uradnike slovensko slovnico (1850), sodeloval pri Janežičevem Slovensko-nemškem slovarju, prevajal in korigiral. Petinštirideset let je živel na Dunaju, bil član, odbornik ali predsednik vseh takratnih vidnejših slovenskih dunajskih društev, ki so ob njegovi sedemdesetletnici navdušeno praznovala življenjski jubilej tega »stare mere poštenjaka«, kot ga je v pesniški prigodnici imenoval Stritar. Janez Navratil je umrl na Dunaju v 72. letu svojega plodovitega življenja.

Njegov brat Anton Navratil (r. 23. sept. 1832, u. 21. oktobra 1897 v Tešnju v Bosni) je po dovršenem šolanju v Metliki vstopil 1843 v tretjo malo šolo v Novem mestu, v sedmo pa 1849 v Ljubljani (podatki Janeza Navratila). V Zagrebu je na univerzi študiral zgodovino (?), bil kot študent v Novih dvorih pri Zagrebu

Sl. 1. Navratilova hiša pred predelavo

vzgojitelj otrok feldmaršallajtnanta Jurija Jelačiča, brata bana Josipa Jelačiča. Kake državne službe ni sprejel, pač pa je kmalu prišel v Metliko, živel tu kot zasebnik in kasneje kot varuh mladoletnih otrok 1873. leta umrle sestre Ane, za kar je imel pri svaku Guštinu izgovorjeno vso oskrbo. Bil je nadarjen, inteligenčen človek, ki je obvladal več jezikov in je bil nekaj časa tudi deželni poslanec.

V Metliki je bil 1865 med ustanovitelji tamošnje čitalnice. Kot navdušen ilirec in panslavist je živel skoraj v vednem sporu z metliškimi nemčurskimi veljaki Hessi, Sturm, Fuxi in drugimi in je kot protiutež zbral okrog sebe stebre »metliškega domorodstva«: oskrbnika metliške komende in ustanovitelja Prve dolenske posojilnice Janeza Kapelleja, svaka trgovca Franja Guština, metliškega apotekarja Franja Wacho, hotelirja Danijela Makarja, prošta Edvarda Terčka in kasneje njegovega naslednika Frana Dovgana, občinskega tajnika Leopolda Gangla, mlinarja na Primostku Ignacija Premerja, semiškega dekana Antona Aleša. Poprijeli so tudi »vnanji društveniki«: Žumberčani in bližnji Hrvatje: brata Evgen in Artur Kniewald, graščaka v Gričah, Šufraj, graščak v Brlog gradu, baron Vranizani z Jurovega, Vjekoslav Pavunac, župnik v Žakanju, Nikola Belavić, župnik v Žumberku, Ivo Nikolić, učitelj v Žakanju in njegov stanovski tovariš Andrej Bersić iz Lipnika, pa še občinski pisarji, poštarji, trgovci in posestniki onkraj Kolpe. Tako se je združenim Metličanom in njihovim hrvatskim prijateljem posrečilo zrušiti metliški »Conversationsverein« in napraviti Metliko slovensko. (Podatki: »Kronika in zapiski odborovih sej« metliške Čitalnice od l. 1889 dalje in mg. Milan Wacha v Metliki).

L. 1874 je, po podatkih v šolski kroniki, Anton Navratil kot krajevni šolski nadzornik dvakrat nadzoroval pouk tamkajšnje ljudske šole. V decembru 1877 je bil za dobo 6 let izvoljen v krajevni šolski svet. Bil je v njem kot zastopnik občin in kronist ga imenuje »častni mestjan v Metliki«, od februarja 1883 pa ga naziva tudi z deželnim poslancem. 31. marca 1885 je Navratil, po zapisu v kroniki, zadnjikrat nadzoroval šolski pouk, ko pa se je 16. maja naslednjega leta konstituiral nov krajevni šolski svet. Antona Navratila ni bilo več med njegovimi udi.

23. decembra 1895 je Anton Navratil zaradi bolehnosti odložil predsedništvo Narodne čitalnice v Metliki, ki ji je predsedoval skoraj dvajset let. Naslednje leto je bil zaradi zaslug »za obstanek in razvoj metliške čitalnice«: soglasno izvoljen za njenega častnega člana.

21. oktobra 1897 je umrl, zadet od kapi, v Tešnju v Bosni, kamor je šel obiskat edinca svojega brata Janeza, nečaka Mirka, ki je bil tamkaj okrajni glavar. V Tešnju je tudi pokopan.

Njegova smrt je močno prizadela metliške narodnjake in na prvi prihodnji seji Čitalnice je takratni predsednik Franjo Guštin znova poudarjal pokojnikove zasluge, češ da »sam odli-

čen narodnjak, dvigajoč vedno in povsod narodni prapor, varoval je čitalnici posebno še značaj národnosti; kar je dosegel toliko lažje, ker je bil sam osebni prijatelj odličnih narodnjakov bratskega nam národa hrvatskega, ter je štela čitalnica že samo vsled tega vedno tudi dokaj hrvatskih članov. Na tá način je bila národnost čitalnici toliko bolj zavarovana. Omenil je še, da je pokojni Navratil zapustil čitalnici obilico knjig, zlasti knjig Slovenske in Hrvatske Matice.

Tega metliškega veljaka, okrog katerega se je sukalo vse tedanje kulturno življenje v Metliki, je štel med svoje redke »prav vrle prijatelje« tudi Janez Trdina (J. Trdina: Moje življenje, Klasje 1947, str. 100) in je z njim premoževal prenekatero lepo uro po belokranjskih zidanicah.

Anton Navratil sam ni pisal, zaneslo pa ga je navdušenje brata Janeza, duhovnika Jurija Kobeta, Jurija Šterbanca, Bernarda in Ivana Tomšiča, Trdine in drugih, da je tudi sam pričel zbirati ljudsko blago, o čemer priča tudi ustno izročilo, ko so žene narekovale »gospod Navratili« ljudske pesmi, ki jih je ta zapisoval (prim. Fr. Marolt: Tri obredja iz Bele krajine, 1936, str. 37). Nekaj takih Antonovih zapisov je objavil in razložil njegov brat Janez, tako zapis ljudske pesmi »Zeleni Juraj«, ki jo je zapisal Anton Navratil 24. aprila 1878 in jo je Janez priobčil in komentiral naslednje leto v LMS. str. 217, ali Antonov zapis metliškega kola, objavljen v LZ 1888, str. 337.

»Svobodnjak« Anton Navratil, kot ga imenuje Trdina, je v vsem svojem življenju dovolj pokazal, da spada med »naše gore liste«, kamor ga je v svojem istoimenskem odrskem prizoru postavil tudi Engelbert Gangl, ko se Tone Navratil v julijskem popoldnevu 1882. leta v zidnici semiškega dekana Antona Aleša z njim in Janezom Trdino navdušuje za slovenstvo (E. Gangl: Moja pot, 6. knjiga, str. 7 sl.).

Tretji izmed bratov Navratilov, Alojzij (rojen 23. maja 1844, u. 9. oktobra 1902 v Metliki), ni študiral. Izučil se je čevljarstva in to obrt je za njim prevzel tudi njegov sin Alojzij (rojen 29. decembra 1873, umrl 24. junija 1950), s katerim so Navratili v Metliki izumrli.

ROJSTNI DOM NAVRATILOV

Po smrti očeta Janeza Navratila (u. 7. februarja 1863) je bila hiša in posestvo 26. dec. 1865 prepisano na njegovo ženo Ano. Ta je hišo 21. febr. 1873 izročila najmlajšemu sinu Alojziju, medtem ko je najstarejšemu Janezu, ki je bil takrat na Dunaju, namenila 300 gold., drugemu sinu Antonu 400 gold. in ravno toliko hčeri Ani. Razen tega je bilo takrat posestvo v metliški Prvi dolenski posojilnici obremenjeno s 1000 gold. dolga.

Na domu je ostal najmlajši brat Alojzij, ki je z Baro Simoničevno iz Drašič imel šest otrok. Trije so v zgodnji mladosti umrli, oče pa je malo pred smrtjo izročil 17. sept. 1902 hišo hče-

ri Ani (1879—1919), ki se je kasneje omožila z metliškim podobarjem Jernejem Jerebom. Jereb je zaradi slabega zaslužka kmalu po l. 1910 odšel v Ameriko, kjer se je za njim izgubila vsaka sled. Po ženini smrti je bilo 13. maja 1919 imetje prisojeno njenim trem nedoletnim otrokom Pavlini, Mirku in Ani, ki so 9. sept. 1927 prodali hišo fotografu Tomažu Kramarju in njegovi ženi Ani. Tako je Navratilova hiša 1927 prišla v druge roke in je kasneje še dvakrat menjala lastnika.

ZAPIS,

kedaj se je kdo v té hiši

narodil

ali

vmerl,

in

kar se je v Metliki od leta 1408

posebniga zgodilo.

Začel spisavati Janez Navratil, c. k. pristopnik Ljubljanskega mestniga in dežel-niga sodništva in vrednik Vedeža, perviga slovenskiga časopisa za šolsko mladost, zdaj ravno na praznikih tukaj.

V Metliki 18. kimovca 1849

Kedaj se je kdo v té hiši narodil in vmerl

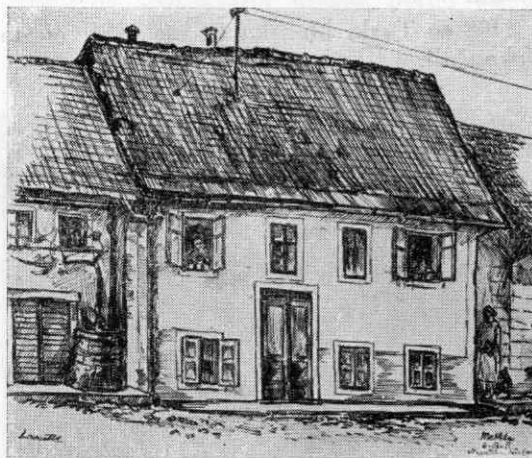
Janez Navratil, rojen 9. sušca (Marz) 1766. Njegov oča je bil iz Češkega domá, iz Prage.

Umerl 27. malega serpana (julija) 1851. počiva pri treh farah na desni strani zad-nje cérkve.

Marija Navratil, njegova žena, rojena 1750, umerla 9. februarja 1818.

Janez Navratil, naj starji in edini sin, rojen 22. sušca 1802, poročem 18. svečana (Februar) 1824. † 7/2 1863.¹

Ana Navratil, rojena Kramarič 5. véliki-ga travna (Mai) 1806 v Rosavnicah, žena Janeza Navratila. † 16/7 1876.²

Sl. 2. Navratilova hiša danes

DECA IZ TEGA ZAKONA

Janez Navratil, rojen 5. sušca 1825. V 3. malo šolo v Novim mestu stopil leta 1837, v sedmo šolo v Ljubljani leta 1844. Po zveršeni osmi šoli vstopil čez 7 mesecev pri Ljubljanskim c. kr. kameralnim oskerbništvu za vajenca, nato pri c. k. Ljubljanskim mestnim in deželnim sodništvu za pristopnika in sicer 11. kimovca (7bra) 1847. Leta 1848 po podeljeni ustavi in v nje dani ravnopravnosti vseh avstrijskih narodov in jezikov začel (mesca maliga serpana [Julij]) vredovati v Ljubljani prvi slovenski časopis ali novice za šolsko mladost pod napisom: »Vedež«,³ in ga je vredoval leta 1848, 1849 in 1850. Po tem je bil (1851) v Beč za uradnika c. k. najvikše sodnije s 700 fl plače in 80 fl pripomočka za stanovanje pozvan.

Alojzija Navratil, rojena 30. velikiga travna (Mai) 1827, vmerla 13. velikiga serpana (Avgust) 1841 v 15. leti svoje starosti. Pokopana pri treh farah.

Franc Navratil, rojen 15. kimovca (September) 1830,⁴ umrl 29. velikiga travna (maja) 1853. Pokopan pri treh farah.

Anton Navratil, rojen 23. kimovca (September) 1832. V tretjo malo šolo v Novim mestu vstopil leta 1843, v sedmo v Ljubljani 1849.

Marija Navratil, rojena 25. sušca 1835, vmerla 10. sušca 1838 v 3. leti starosti.

Ana Navratil, rojena 16. velikiga travna (Mai) 1838.

Alojzij Navratil, rojen 23. velikiga travna (Mai) 1844.⁵

*Kar se je v Metliki od leta 1408
posebnega zgodilo*

Leta

1408 so Turki Metliko in vse okoli mesta pokončali.

1431 so to storili drugič.

1469 so to storili tretjič.

1511 so to storili četrtoč.

1547 so to storili petič.

1857 so bili Turki iz Metlike za vselej pregnani.⁶

1585 so bili v Metliko luteranski pridigarji prišli. Žlahtni Markvart Egg pa jih je izgnal.⁷

O tisti dobi so imeli pri Treh farah tako imenovani templarji (Tempelherren) samostan ali kloster. Iše dan danes se pozna mesto, kjer je ta samostan stal. Stal je kakih 20 korakov od vrat pokopališča proti Goriscam med sedanjim ozidjem pokopališča in med cerkvenim hisom.

Kedaj so Tri fare sozidali, se ne more nikjer zapisano najti; da so pa leta 1236 že stale, se vidi na nekem kamnu v zidi.⁸

1580 Okoli leta 1580 je živel pri Treh farah puščavnik, ki ga je pa rad serkal. Še pred smertjo je ta kraj zapustil.

1646 je bila v Metliki strašna kuga.⁹

1770 Okoli leta 1770 je živel pri Treh farah drugi puščavnik, madžarski plementaš. — Bil je vicekomuš. Podpisal je sodbo, s katero sta bila dva človeka k smerti obsodjena. Po smerti teh dveh pa se prepriča, da sta bila nedolžna. Vest mu ne dá pokoja. Vidi se mu, kot da bi nedolžna zmiram v kervi pred njegovimi očmi plavala. Z mnogoverstnimi kratkočasi hoče vest omamiti. Zahman. Ne dá mu mira.

Nazadnje sklene mož za dopernešeno hudobijo pokoro delati. Izroči vse svoje premoženje svoji edini hčeri in jo omoži z revnim, pa poštenim plemenitnikom. Nato se podá k papeži v Rim. Ta mu dodeli odpustčenje vseh grehov, pa le proti temu, da se sveti odpove in kot puščavnik živi. Obljubi in si išče tihiga kraja. — Na svojim poti pride v Metliko. Slab in bolan prosi tačasniga Metliškega prošta za prebivališče kakih 10 dni v proštiji. Doseže.

V tem časi gre večkrat proti Trem faram na sprehod, in svetuje ljudem na njivah marsikaj dobriga pri kmetovanji. Ljudi in kraj se mu tako dopadejo, da zaprosi prošta za dovoljenje, si pri Treh farah kajžo postaviti in v nji svoje življenje kot puščavnik preživiti. Mu valje dovoli, in ljudi, ki se jim je bil s svojimi dobrimi sveti jako prikupil, mu brez plače hitro leseno kajžico

Sl. 3. Izvir Obrha z napajališčem in periščem, imenovan »Metliška tiskarna«, kjer si izvedel vse novice

postavijo. Tudi mu nosijo zmiram potrebno hrano.

Čez nekoliko let zaželi puščavnik iše enkrat svojo domovino viditi in se napravlja na pot. Komaj to poznajo ljudi, pritečejo s solznimi očmi od njega slovo jemati, ki jim je bil vedno dober svetovavec v vsih rečeh. Vendar se vtolažijo, ko jim obeča, potem spet nazaj priti.

Slabiga starčka nekoliko za daljni pot okrepčati, mu naredi trifarska mežnarica iz različnih rož ali cvetic kopel (fuspod). Vlije tudi jakiga vina vmes. Pregovori starčka v ta namen v kad stopiti. Pomagale so ji tudi sosede.

Pokrijejo ga z gunji in plahkami čez glavo. Dobro dolgo je v kadi. Zdaj ga razkrijejo. O strah in groza! — starček se ne gane — je mrtev. Revež se je bil zadušil. Vse preplašene se gledajo in pogledujejo sosede, kot da bi hotela ena drugo vprašati, ktera da je njegove smerti kriva.

S strahoto razodenejo nesrečo svojim možem, kateri so potem mrtvo telo pokopali. Kmalo nato razderejo tudi kajžo, in jo prodajo na dražbo (licitando) nekemu budnarju (pintarju) iz *Speržak*. Ta kajža je stala na unim mestu, kjer se zdaj bel kos zida vidi, s katerim je pokopališče obzidano.

Ko so čez več let puščavnikov grob pokopali, najdejo v njem več cekinov, ki jih je mogel v obleki zašite imeti za dneve nesreče in potrebe. — Bog mu daj duši lahko!

1775 je bil tukaj kordonski desetenik ali kaprol po imeni Fric ob glavo djan, ker je svojo ženo vmoril. To se je tako zgodilo:

Ta desetenik ali kaprol gre s svojo ženo v Stopiče pri Novim mestu na žegnanje. Ko se žena izpoveduje, gre on na skrivaj poslušat. Ne zna se, jeli kaj čul, jeli ni. Po izpovedi gresta, potem ko je že velika maša minila proti domu. Na Hrasti¹¹ se zglasita pri drugim deseteniku, ki jih je bil na južino povabil.

Pri južini vzame popotni desetenik slamnik svoje žene v roko in ga začne z nožem rezljati. »Nikar!«, pravi ona, »drugači bom jaz tvoj klobuk.« — »Tukaj imaš nož,« veli on, »le ga daj!« Ker pa ona neče noža vzeti, ji ga on v serce porine. V malo trenutkih izpusti reva dušo. On se zdaj skesan čez njeno truplo verže in joka kot dete. Ali prekasno. Zvežejo ga in peljejo v Metliko. Denejo ga v grajske tamnice. Čez šest mescov ga pošljejo na Dunaj, da bi ondi kazni

prestal. Ali čez šest mescov ga iz Dunaja spet v Metliko pošljejo. Bilo je sklenjeno, da naj tam kazni ali štrafingo prestopi, kjer je hudodelstvo doprinesel.

Eno leto kasneje pride iz Ljubljane za glavni sodnik z rabeljnom (frajmanom) in enim hlapcom. V gradi vpričo velike trume poslušavcov bere sodnik hudodelniki sodbo. Odsojeno je bilo, da ima najprej desno roko, s katero je ženo vbol, potlej pa glavo zgubiti. Po prebrani sodbi je sodnik vsim zakonskim ljudem z ginečo besedo na serce govoril.

Hudodelnik stopi zdaj na voz, en Frančiškanar iz Noviga mesta ž njim in ga pripravlja k smerti, izprašuje in tolaži, drugi Frančiškanar moli za vozom sveti roženkanc. — Na griči zvan Metlike, ki mu iše dan današnji »per galgah« pravijo,¹² se vstanovijo. Sodnik prebere iše enkrat naglas oštro sodbo. Hudodelnik prosi ponižno in skesaniga serca, da bi mu poprej glavo in potem roko odsekali, ker bi vtegnil obupati. Je vslišan. Zavežejo mu oči, in na en mah mu odseka rabelj glavo, njegov hlapec pa desno roko.

Okoli 1785 so postavili most čez Kopo. Poprej je bil ondi brod. Okoli leta 1790 so izkopali jagnete, ki so bili od Kope do Vratarčeve No 155 na obeh straneh ceste posajeni, ker so njivam in cesti preveč senco delali.¹³

1792 je kupil Metliški grad Jožef Zavinsček od zagrebačkih korarjev. — To leto so igrali v Metliki tudi slovensko veselo igro pod napisom »Županova Micka«.¹⁴

1793 je pogorel v Metliki celi plac, kos Požega in Drage.¹⁵ Neki človek, po imeni Weihrauch, ki je s svojim očihom v sovraštvi živel, je nekiga capina plačal, da je mesto na treh krajih zažgal, potler pa na Hervatsko vbežal.

1794 je ravno tisti potepuh mesto vdrugič zažgal in to po dani, ko so bili meščani v logi,¹⁶ ker so revnim derva odkazovali. Naglo letijo na pomoč. Hudobneža dobijo v pest. Malo je manjkalo, da ga niso raztergali. Zvežejo ga, zaprejo v tamnice, čez malo dni

Sl. 4. Grad v Metliki

pa pošljejo v Ljubljano, kjer so ga v večletne tamnice obsodili.

1807 je v Metliki spet zgornji plac in Drage pogorele. Neka žena, ki ji se je bila mast v ponvi vžgala, je v ponvo vodi vlila, namesto pergišč pepela v njo hititi ali mast v pepel zlit. Mast se vzdigne kviško v streho, in tako je velik ogenj vstal in dosti škode naredil.¹⁷

1808 so se tukaj in v celim našim cesarstvu brambovci zoper Francoza zbirali.

1809 pridejo Francozi iz Ljubljane v Metliko. Nar prej jo primahajo konjiki. Neka kerčmarica (grajske gostivnice na Dragah) je od straha v otročji postelji vmerla. Nekoliko dni potem priušijo francoski pešci, pa niso nikomur sile delali.¹⁸

1811 so cesarski Francoza iz Metlike pregnali. Ko naši huzarji v Metliko priderkajo in sicer od Karlovca, ne najdejo nobeniga Francoza več. Ker je bilo drugi dan pri svetni Martini ravno cerkveno žegnanje, so na pungertu svoje tope ali kanone postavili in na veselje strelali.¹⁹

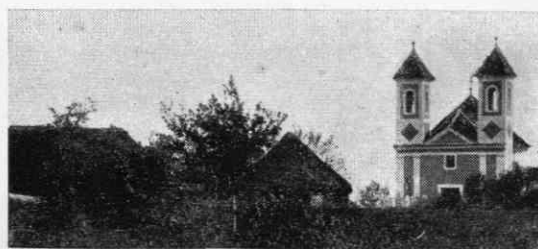
1811 je bilo vino tako dobro, da nihče tako dobrega ne pameti.

1817 je bila tukaj in na celim Krajskim taka lakota, da so klasunce za moko in kruh mleli in tak kruh jeli. Tudi koprive so kuhali. Koplenik pšenice je veljal 6 do 7 fl, reži (erži) 4¹/₂ fl, ječmena 3 fl in 10 kr, žita (prosá) 3 fl 15 kr, debelače 4 fl, ajde 5 fl.

Zavoljo lakote in slabe hrane jih je veliko pomerlo.²⁰

1818 pa je bilo rodovitno leto, da malo takih. Šenična cena je pala od 7 fl na 1 fl 40 krajcarjev, režena od 4¹/₂ fl na 1 fl 18 kr.

1829 se je bilo v Metliko strašno veliko ljudi v šeme ali maškore napravilo, ko se z godci pred sabo prošiji bližajo, jim pride iskreni duhoven *Friderik Baraga* naproti. Razkačen jim molí sveti križ, rekoč: »Križajte ga, križajte ga vnovič!« — Vsi se obsetijo in pri te priči obernejo in razgubijo. Nikdar potem ni bilo v Metliki več tolike šemarije.²¹

Sl. 5. Pokopališka cerkev sv. Roka v Metliki

1830 je zapustil Friderik Baraga Metliko in se podal v Ameriko katoliško vero oznanovat. On je bil leta 1797 v Dobravi na Dolenskim rojen, je izveršil na Dunaji pravdoslovje, potem se pa v duhovski stan podal. Po smrti svojiga očeta prepusti Trebansko grajščino svoji sestri, in je leta 1823 po dobro izveršeni deseti šoli mašnik blagoslovljen. Po njegovi volji so zapustile tukaj kmetiske ženske nošno črnih pasov, ki so zad v podobi repa do nog mahali in po šest, sedem, osem goldinarjev veljali. Dostikrat so malopridni fantje v cerkvi po pet, šest kmetiških dekličev zvezali, da se je vse smejalo, ko so se hotele raziti in ni moč jim bilo. Ni tedaj škoda za to šego.²²

1834 je bila taka suša, da so Priverščani od sv. Jurja do Božiča iz Oberha vodo vozili. — Vino pa je bilo tako dobro, da je uno leta 1811^{ga} po dobroti še prekósilo; nihče ne pomni tako dobrega.²³

1836 tega leta so se Metličani jako kolere bali, ki je v Ljubljani in Novim mestu hudo razsajala. Na nekatere dneve jih je 16 do 20 pomerlo. Vender je Metliki ta kužna bolezen prizanesla. Na Radovici pa je vmerlo v 10 danih dva in štirideset ljudi. V dveh vurah je bil človek zdrav in mertev. Tudi na Božakovim in Radovičih je razgrajala; pa ne tako jako, kot na Radovici, kjer so mogli več hiš zabiti, ker so vsi ljudi odmerli.²⁴

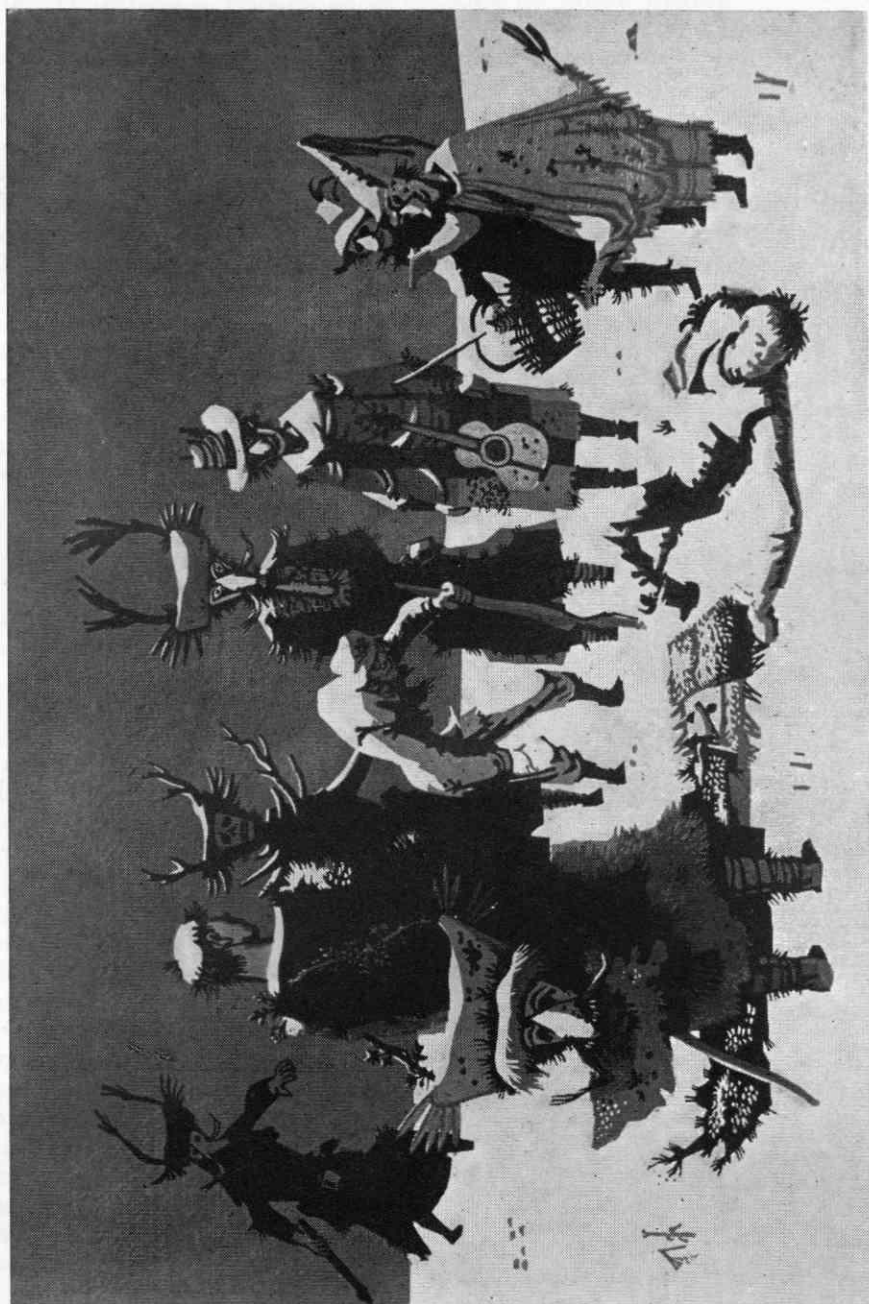
1837 je toča na sv. Jerneja dan dvakrat potolkla, popoldan ob 4^{ih} in zvečer o poli 9^{ih}. Zernje perve toče je bilo debelo, kot orehi. Vse je pokončala. — Ni se poznalo, kjer je ajda rastlja.²⁵

1838 so napravili tukaj bratovščino Kristusoviga telesa. — To leto so gospod tehant *Vincenc Vovk* za sv. Rokom perve murve zasadili.²⁶

1842 je bila tako huda zima, da so ljudi zmerzovali. Martin Brožič krojač ali žnidar je zmerznil na potu od Drašč²⁷ v Metliko. Poleti je toča dvakrat pobila.

To leto je sonce popolnoma merknilo, tako, da je bilo prav malo viditi. Med temo se je na dveh krajih zemlja vderla: na placi prut Požegi pred Jurjovičovo hišo No 33, na Sternišči pa pred Šokletovo No 148 in Čerličovo No 147.²⁸

1843 ni bilo skoraj nič snega in v svečanu tako prijetno in gorko, kot scer poleti. Poleti pa je bilo več del merzlo, še le o velikim serpanu (Avgust) je solnce večji moč dobilo, pa tako sušo naredilo, da se je skoraj vse posehnilo, in Priverščani so mogli kot v letu 1834 iz Oberha dolgo vodo voziti. V

FRANCE MIHELČ: MRTVI KURENT, BARVNI LESOREZ, 1955
(Drugonagrajenec na I. mednarodni grafični razstavi v Ljubljani poleti 1955)

Svečanu se je tri večerje neprenehoma kot ena bela svitla in dolga metla na nebu prikazovala, ktera je po pravilu zvezdoznancev en nov planet (zvezda z repom), in so jo »Astrea« kerstili. — Od ajde in prosa ni bilo še semena nazaj, vina je bilo malo, pa dobriga. V temu letu je bila sv. Roka cerkev z dvema turnoma izzidana, potem, ko so staro poderli. Naris je dal gospod tehant Vincenci Vovk, ki je tudi zidanje cerkve prevzel. Tudi je bila trifarska zgorna cerkev izmalana.²⁹

1844 je bilo rodovitno leto. Žita in vina, ki ni bil od leta 1834 veliko slabji, je bilo silno, drevesa so se pod sadjam lamale. — Nar znamenitniši v temu letu je, da ni bilo nobedene červive slive (češplje).

Zima je bila huda, 1^{ga} kimovca (September) je peršl čez Gradec v Ljubljano presvitli cesar Ferdinand I. z svojo presvitlo ženo Marijo Ano, o kateri priliki sta mogla iz vsake fare en plesavec in ena plesavka v Ljubljano pred cesarja svoj narodni ples plesati iti. Iz Metliške fare sta šla Guštinova hči iz Drašič in tudi en Draški sin. — Vsak je dobil za zleherni dan popotvanja, kakor tudi zadržka v Ljubljani po 1 fl in za plesanje po 2 fl. Plesavci cele Krajnske dežele bi bili imeli zunaj mesta na lesenim odri plesati. Pa zavolj silniga deža so mogli to delo v hiši Ljubljanskiga streljišča opraviti. Iz med vsih plesavcov so se mu nar bolj dopadli s svojim smešnim plesom Bojanci.³⁰

1845 smo vidli v Metliki perve svilapreke ali židne červe, za ktere so bili gospod tehant Vincenc Vovk murve že leta 1838 posadili. Pervi so spreli te červi osemdeset funtov svilnih mešičkov ali kokonov, ki so vsi skup 11 funtov svile ali žide dali. Funt se je prodal po 10 goldinarjev.³¹ Poletni večer tega leta se je pod Vipavcovo pristavo kakih 30 korakov od hiše Jureta Krašovca pri sv. Martini³² pod kmetiškim fantam, ki je konja jahal prepad vderla. Fant in konj sta štiri sežne globoko pala. Fant začne kričati in je bil rešen, konj pa si je bil vse štiri noge polomil, pustili so ga v prepadi in zasipali. Kmalu potem se spet 1 sežen globoko vdere.

Šenica je bila to leto jako slaba, nekteri je iz pet kop komaj en koplenek semena dobil.

To leto je cesar Ferdinand I. vojaško službo od 14 samo na 8 let pomajnsal.³³

1847. To leto 4^{ga} Kozoperska (October) smo dobili tri nove zvone za farno cerkev sv. Miklavža. Velkiga in dva mala. V velikosti drugi je bil poprej veliki in ta je ostal star. Pripeljal jih je ravno na sv. Frančiška dan

iz Ljubljane od slovečiga zvonarja po imenu Samassa, Franc Ivanetič. Lepo ovenčenim zvonom so šli godci in velika truma ljudi notri do Bočke naproti.

Nad svetim Martinom so čakali gospod tehant Vincenc Vovk z drugimi gospodi. Ko zvonijo do sv. Martina dospejo, je meščan gospod Juri Smuk v imenu cele fare za njegov trud pri oskerbovanji teh zvonov pod milim nebom zdravico napil. Po kateri je zbrana množica z veselim glasom visoko častitljivi mu tehantu v čast gromeče »Živio« prinesla. Ko so zvonovi še na Hrasti bili in se Metliki bližali, so začeli po vsih cerkvah zvoniti in so zvonili dokler se novi tri zvonovi pred cerkev priderglajo. Preskerbela jih je cela fara skup. Veljali so ... goldinarjev srebra. Na robu ali vencu velikiga stoji zapisano:

BOGATE VINSKE LETNE V ZAHVALO

SIM TI O BOG TE FARE DAR

IN KO V NEB VSE BO V ZLO URO GNA LO

TI SI BE TOČE IO OB VARI

(Se nadaljuje)

OPOMBE

1. Datum smrti: † 7/2 1863 je kasneje pripisan s svinčnikom. — 2. Datum smrti: † 16/7 1876 je kasneje pripisan s svinčnikom. — 3. Tu je Navratil piko pozneje spremenil v vejico in je nadaljnje podatke do konca odstavka napisal z drugim, bolj blešnim črnilom. — 4. Tudi tu je bila pika kasneje spremenjena v vejico in je dostavek pripisan s svetlejšim črnilom. — 5. Janez Navratil, oče pisca tega Zapisa, ima na srednji cerkvi pri Treh farah vzdanih grobnik z rojstnimi in smrtnimi podatki ter letnicami svojih rano umrlih otrok Alojzije in Franca. Od ostalih Janezovih otrok je na steni iste cerkve vzdanih še grobnik Ane Navratil, ki je bila dvakrat poročena; prvič kot 22-letno dekle z bogatim 66-letnim vinskiim trgovcem Nikolo Kostelem iz Šršic v Vivodini, s katerim je imela tri sinove, ki pa so že v prvih letih drug za drugim naglo umrli. Drugih grobnikov oz. spominov na Navratile pri Treh farah ni. Imena triletne Marije (u. 1838) sploh niso vklesali v grobnik, medtem ko je Janez umrl 1896 na Dunaju, brata Antona pa je leto kasneje zadela kap v Tešnju v Bosni. Na domu je ostal samo najmlajši Alojzij (u. 1902), katerega sin, čevljar, ki je po očetu prevzel tudi ime, je brez potomcev umrl 24. jun. 1950 v starosti 76 let in so z njim Navratili v Metliki izumrli. (Glej tudi Dolenjski list, 1950, št. 22). — 6. Navratil, ki je letnice vzel iz Valvasorja (Ehre, XI. 389) omenja le glavne napade Turkov. Vseh napadov na Metliko in njeno okolico med leti 1408 do 1578 je bilo kakih 18. Tudi pri zadnjem l. 1578 se je moralo mesto vdati in so ga Turki razrušili. Pri tem so s sulicami prebodli mestnega sodnika in odsekali mestnim svetovalecem glave, o čemer govori tudi Aškerc v svoji Metliški baladi. — 7. Protestantizem se je prišel v Metliki širiti takoj po izidu prvih protestantskih knjig, kar nam priča živahno delovanje hrvatskih in slovenskih protestantov, ki jim je Metlika postala skoraj stalno shajališče. Tu so že l. 1559 Stepanu Konzulu presojali njegov prevod biblije v hrvatski jezik; iz Metlike, tedanjega upravnega središča Bele krajine, so širili protestantske knjige poleg drugih tudi metliški predikanti Gregor Vlahovič, Mihael Matičič, Nikolaj Tuškanič, Ivan Weixler, Stefan Kovačič, Peter Vukmanič in drugi. L. 1581 je bila skoraj vsa Metlika luteranska, dokler ni 1585 komtur nemškega viteškega reda Markvard Egg pregnal luteranskih predikantov iz mesta (Valvasor VII, 454). Protestantizem je odslej v Metliki slabel, vendar je še 1615 protireformacijska komisija našla v mestu 38 luteranov, medtem ko jih je bilo v istem času v Ljubljani samo še 8. (Ivan Steklasa: Protestantizem v Istri, metliški in hrvatski Krajini, Trubarjev zbornik, 76 sl.). 8. Tri fare pri Metliki so tri cerkve v tosalnicah, vasi, pol-drugi km oddaljeni od Metlike. Viteški red templarjev si je tu v drugi pol. XII. stol. sezidal cerkve in samostan. Ker pa so templarji delovali v interesu oglejske patriarhije, so se morali umakniti nemškemu viteškemu redu, ki je prišel v Belo krajino okrog l. 1236. Duhovniki tega reda pa

so Tri fare — kjer je bila do sredine XV. stol. tudi metliška župnijska cerkev — prepustili bosenskim frančiškani, ki so semkaj prebježali pred Turki, sami pa so se umaknili v utrjeno Metliko. L. 1469 so Turki Tri fare požgali, pregnani frančiškani pa so dobili končno zavetje v Novem mestu. — Današnje tri cerkve, ki stoje sredi pokopališča in jih je ljudstvo za časa Valvasorja še imenovalo »Tri templarske cerkve« so bile verjetno zidane v XVI. stol. in so sedaj podružnica metliške župnije. (L. Podlogar: Frančiškani v Beli krajini, IMD, XVII. str. 35–37).

Gorice: del Rosalnice, zahodno od Treh far.

Kamen v zidu z letnico 1236: tega kamna ni mogoče danes več zaslediti. — 9. Kuga je v Metliki morila petkrat (1348, 1510, 1646–47, 1691, 1720–24). Najhuje je bilo v letih 1646–47, ko je pomrlo okrog 1200 prebivalcev in je mesto skoraj popolnoma propadlo. (Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, str. 130; A. Svetina, Metlika, 1944, str. 5). — 10. Zgodbo o ogrskem plemenitašu — puščavniku, ki je živel v leseni kočici pri Treh farah in si pred povratkom v domovino dal napraviti kopel iz vina in dišav, v kateri ga je zadela kap, je Navratil po vsej verjetnosti posnel iz prispevka »Der Einsiedler in Mütling«, ki ga je v Carniolii 1842, št. 91–92, objavil takratni oskrbnik metliške komende Janez Kapelle. — 11. Hrast: vas na belokranjski strani Gorjancev ob glavni cesti Novo mesto–Metlika, 7 km oddaljena od Metlike. 23. julija 1942 so jo, razen dveh hiš, Italijani požgali in do tal porušili, ker je skupina belokranjskih partizanov v isti vasi napadla italijansko posadko. — 12. Metlika je kot sedež Metliške marke imela sprva tudi pravico do krmnega sodstva, in sicer nekako do l. 1510, ko je bila za cesarja Maksimilijana I. osnovana služba cesarskega krmnega sodnika, na katerega je potem prešla oblast, izrekaži smrtnih obsodb (Svetina, Metlika, 1944, str. 14, 72). Spomin na lastno krmno sodstvo je današnji Gavgenhrib na zahodu mesta (Navratil: »per galgah«, čez katerega gre cesta iz Metlike v Čmolej). — 13. Navratilov Zapis je verjetno imel v rokah tudi Prostoslav Kretanov (= Vatroslav Holc), ki v svojih popotnih zapisih Potovanje križem domovine (SN, 24. nov. 1883, št. 270) med drugim omenja most, brod in jagnede. V Metliki se sreča z Navratilom, ki mu razkaže mestne zanimivosti in se na sejmu skupaj čudita peštrm žumberskim in marindolskim nošam. O mostu in jagnedih piše: »Most ... zagledal je hč svetla l. 1873 (piše: v oz. tiskovna napaka: prav: 1785), dotlej so se bili prevažali Beli Kranjci k Hrvatom v goste na brodu. Dolžina mostova znaša nekaj milimetrov čez 200 celih metrov ... Ali tukajšnji most je nekako vode — bojčč, kajti nad polovico ga je na kopnem in kar ga je v vodi, nastavlja nasršene grebene proti njemu deročej reki ... — Ob cesti ... bil je nekoč bojda lep drevored; toda okoli 1790. l. prišel je na zeleno mizo Metliške zbornice, kjer ga je tedanji strogi gosposdarski odbor z ozirom na preoščabno senco, s katero je žalil cesto in njive, obsodil na smrt s sekirjo.«

Vratarčeva hiša, No 155: v začetku XIX. stol. last Matije Derganca; danes hiša Angele Živkovič z isto hišno številko. — 14. Metliški grad je 40. apr. 1792 kupil od zagrebških korarjev »Joseph Sauinschek Burger zu Laybach«, ki je imel takrat v Ljubljani krčmo v Židovski ulici št. 3. (Podatki iz deželne deske v Osrednjem drž. arhivu v Ljubljani). Za grad, ki ga je 1790 močno razdejal požar, je dal 40.000 gld.

Da so 1792 igrali v Metliki Linhartovo Zupanovo Micko, poroča v svojem popispu Potovanje križem domovine tudi Vatroslav Holc. Z zgornjo letnico bi tako bilo ovrženo mnenje Filipa Kalana, ki pravi, da med leti 1790 in 1848 ni bila igrana nobena slovenska predstava, razen ene same otroške igre Tinček Petelinček (1803) in dveh malovrednih poskusov nemških komedijantov v letih 1806 in 1822. (Novi svet, 1948, str. 361 sl.). — Metliška uprizoritev Zupanove Micke bi bila torej tretja uprizoritev te Linhartove veseligre na Slovenskem (prvič in drugič je bila igrana v Ljubljani 1789 in 1790) in ji je po dosedanjih ugotovitvah — če odstojemo nepreverjeno uprizoritev v Celju okrog l. 1804 — šele v predpustu 1848 sledila četrta uprizoritev v Vipavi in nato poleti istega leta v Ljubljani. Vsekakor je sumljivo podatka o uprizoritvi te igre v Metliki (glej: Anton Tomaž Linhart, Zbrano delo, I. knjiga, 1950, str. 460; uredil A. Gspan) precej odstranjena, če pomislimo, da je V. Holc črpal podatke iz Zapisa Janeza Navratila, oz. mu jih je posredoval Janezov brat. — Da so v Metliki tega leta igrali Zupanovo Micko, je omenjeno tudi v »Kroniki in zapisniku odborovih sej« metliške Čitalnice, ko je l. 1892 takratni tajnik Davorin Vukšinič odgovoril dramatskemu odseku Sokola v Trstu, ki je Metličane prosil »za izposodo in pripisolev dramatične igre Zupanova Micika«, da so knjižico izgubili, da pa so to igro igrali zadnjič l. 1792 in 1870. — 15. Plac (= današnji trg), Požeg in Drage: deli Metlike. — 16. Mestni log ob Kolpi: do febr. 1947 last Metliške meščanske skupnosti, od koder so meščani dobivali les in krmo; danes Državno kmetijsko posestvo. — 17. Navratil omenja le gornje tri požare, vendar je ožen je dostikrat prizadejal Metliki veliko škodo, tako 1469, 1529 in majhuje oktobra 1705, ko je požar uničil vse mesto z gradom, komendo in cerkvijo vred in se je zaradi silne vročine razrušilo tudi mestno obzidje (A. Svetina, Metlika, 1944, str. 5; L. Podlogar, Požari v Metliki, IMD XVII). Zato so najstarejše

stavbe v Metliki stare komaj nekaj nad 200 let. — 18. Grajska gostilnica na Dragah: h. št. 106, takrat last graščaka Andreja Zavinska. Na istem mestu je bilo l. 1885 sezidano novo poslopje z isto hišno številko, katerega lastnik je danes gostilničar Dako Makar. — 19. Francozi, ki so sredi maja 1809 zasedli Ljubljano, so v avgustu preko Gorjancev prišli tudi v Belo krajino. Istega leta v oktobru so se jim Belokranjci ponekod uprli in jih precej pobili, kar je povzročilo stroge odredbe proti civilnemu prebivalstvu. Ko so bile oktobra istega leta ustanovljene Ilirske province, je bila Bela krajina razdeljena na dva kantona, črnomalskega in metliškega.

Sv. Martin (1. nov.), patron metliške podružnice, ene najstarejših cerkev v Beli krajini (baje iz XII. stol.); danes služi, močno renovirana, za lapidarij Belokranjskega muzeja.

Pungert: ime po gradu Pungertu, na severu Metlike, nasproti cerkvice sv. Martina, kjer je še za Valvasorja stanoval neki Sterniša. Grad je kmalu potem razpadel, ime pa je ostalo. Tu še danes na vsak vuzemski ponedeljek plešejo in igrajo Metličani svoje kolo, rešetca, robcece, most, petelinji boj in nosijo turn. (Glej tudi: F. Marolt, Tri obredja iz Bele krajine, 1936). — 20. Klasunec: oružen, orobkan koruzni storž. Kuplenik, kupljenik: mernik.

V metliški župniji so l. 1817 imeli 509 mrličev. — O hudi lakoti tega leta: J. Mal, Zgodovina slov. naroda, str. 504–15. — 21. Zadnji odstavek: Nikdar potem ... je pripisan kasneje s svetlejšim črnilom.

Friderik Irenej Baraga je bil v juniju 1828 na ovadbo starološkega dekana Jerneja Božiča premeščen iz Smartneza na Gorenjskem v Metliko, kjer je ostal do oktobra 1830. O njegovem nastopu proti pustnim semam na pepelnico 1829, glej tudi: Fr. Jaklič, Misijonski škof Irenej Friderik Baraga, 1931, str. 48. — 22. Baragov rojstni kraj je Navratil zapisal pogršno; Baraga se je rodil 29. jun. 1797 v graščini Mala vas pri Dobriču na Dolenjskem, od koder se je njegov oče preselil v trebanjski grad, ki ga je bil kupil l. 1799 (Fr. Jaklič, istotam).

O črnih repih, t. j. iz volne tkanih črnih pasovih, na obeh koncih razcepjenih na več prevoz, ki so Belokranjci kam padale zadaj po belem, drobno nabranem, kratkem krilu, je Navratil kasneje (Novice, 1879, 391–92) zapisal, da jih je pravzaprav odpravil neki F. G., sodnik iz Krpuce. Večkrat sem slišal od mladih pravit, da jih je (odpravil) ... Baraga. Pozneje pa sem se seznanil, kakor že vemo, se sodnikom — veseljakom, ki mi je razodel o posebni priliki, da je to pravzaprav njegova zasluga, ter mi pravil tudi na drobno vso to smešno, a vendar verjetno dogodbo (kako je v metliški krčmi nagovoril kmečke fante, naj dekletom v cerkvi zvežejo pasove). Zdaj, ko ga ni več zdavnaj kost pri kosti, razglasim jo sosebno Belim Kranjcem, da bodo vedele, kdo jih je oslobodil nespretnih črnih repov. — 23. Privrščani: prebivalci na suhem kraškem svetu med Metliko in Semičem, ki dobivajo vodo edino iz kapnic.

Od sv. Jurja do Božiča: od 24. aprila do 25. decembra. Obrh: potok, ki izvira v globeli na vzh. strani mesta. — 24. Radovica, Božakovo, Radoviči: vasi sev.-vzh. oz. vzh. od Metlike; prva oddaljena od nje 6, druga 5 in tretja 3 km. Skupna fara vseh teh vasi je bila takrat Metlika (l. 1855 se je Radovica osamosvojila), ki zaznamuje tega leta 179 mrličev. Kužna bolezen, ki jo omenja Navratil, je v mrliški knjigi označena kot »Ruhr«, kasneje kot »Brechtuhr« oz. »Durchfall« in je terjala svoje žrtve od 12. julija do 40. septembra 1836. Kar se tiče števila mrtvih na Radovici, Navratil nekoliko pretirava. Vseh mrtvecev z Radovice v gornjem obdobju je bilo 37, največ pa jih je umrlo proti koncu avgusta, ko je v treh dneh 28–30. avg.) pobralo 18 oseb. — 25. Sv. Jernej: 24. avgusta. — 26. Vincencij Vovk, tedanji metliški dekan, je bil Gorenjec (r. 1796 v Gradu pri Bledu, u. 1868 v St. Rupertu na Dolenjskem, kjer je tudi pokopan) in je v Metliki služboval dobrih 21 let (dec. 1835 — apr. 1855). Bil je izrazit gospodarstvenik, saj je v tem času sezidal v Beli krajini dve cerkvi (Suhor, Dragatuš), tri župnišča (Radovica, Suhor, Dragatuš) in dal popraviti vrsto podružnic. Za farno cerkev je naročil nove zvonove, novo uro in dal preslikati vso notranjščino. Bil je predsednik metliške podružnice Kranjske kmetijske družbe, zgradil je moderno sušilnico za sadje, osnoval veliko žitnico, iz katere naj bi revali kmetje ob suši in točji dobivali žito, ki pa je propadla v revolucionarnem 1848. letu. Prvi je začel na Kranjskem saditi murve in se pečati s sviloprejo, zgradil je na hribu nad Metliko daleč naokrog najlepšo zidanico »Veselic«, zasajal nove zlahtne trte in slive in sploh mnogo skrbel za »povzdigo kmetijstva, vinstva, svilstva in sadjerejstva«, kot piše o njem njegov kronist Janez Müller (Zgornja Danica, 1872, 303 sl.). V Metliki je pozvil nedeljsko šolo — kjer je že v letih 1828–30 uspešno počel kaplan Friderik Baraga — in z njegovo pomočjo so Metličani ustanovili godbo. Na velikem kmetijskem avstrijskem zboru na Dunaju l. 1849 so bili štirje odbori in je v »odboru šolskih reči« od Kranjcev sedel z Janezom Bletvecom tudi Vincencij Vovk (Novice 1849, str. 52 sl.). Bil je med prvimi naročniki Novic in je svojemu očetu, umrlemu 1842 v Metliki, dal vzdati v steno gornje cerkve pri Treh farah nagrobnik z zanimivo reliefno podobo. Pod košatim drevesom spi mož v tedanji noši, pod napisom v

Lohoričici pa je vrezano v kamen kmečko orodje: cepec, senene vile, plug, lopata, gnojne vile, kosa, grablje, sekira in kladivo oz. bat. Verzi na spomeniku, ki jih je Vovk verjetno sam sestavil, povedo:

Ozhe v'miru Boshjim pozhivajte!
Roka neutrudena miruj!
Shive vere rajfki fad vsihivajte
S'ljuzhjo vezhno Bog vaf ofrezhuj.

Bratovščina Kristusovega Telesa (Bruderschaft Corporis Christi zu Möttling) je bila stara cerkvena ustanova in se omenja že l. 1562, ko je mestni svet ugovarjal banu Petru Erdedu, ki si je v Metliki prilastil prostijo bratovščine Kristusovega Telesa in jo hotel izročiti protestantskemu predikantu Gregorju Vlahoviču (Dimitz, Urkunden zur Reformationsgeschichte Krains, 1540—1634, Laibach 1868). Bratovščina je kasneje prenehala in jo je 8. marca 1837 spet priključil v življenje tedanji metliški župnik, dekan Vincencij Vovk. Društvo je obstajalo do 1943. leta, ko je šlo še 29 članov. V zadnjih letih je imelo docela značaj pogrebne družbe in je skrbelo za pokop svojih članov in njihovih svojcev. Bratovsko skrinjico, listine in poslovne knjige hrani danes Belokranjski muzej v Metliki.

Sv. Rok: metliško pokopališče. — 27. Drašiči: vas 6 km vzh. od Metlike — 28. Sternišče: južni del Metlike ob glavni cesti.

Jurjovičeva hiša, No 33: takrat last Jožefa Majzla, danes hiša Antona Rajmerja.

Sokletova hiša, No 148: tedanji lastnik je bil Janez Malevič; hiša je l. 1937 pogorela.

Cerčičeva hiša, No 147: Hiša je še danes last Cerčičevih; takratni gospodar je bil Nikolaj Cerčič. — Vse tri hiše imajo še danes iste številke. — 29. Nad vrati pokopališke cerkve sv. Roka je dal Vovk vklesati v kamen:

IVBILMVVS DEO NIXI AVXILIO SANCTI ROCHI

(= Slavimo Boga s pomočjo svetega Roka). Kronogram pove letnico zidanja: 1843.

Trifarsko zgornjo cerkev, posvečeno Zalostni Materi božji, je preslikal slikar Josip Egartner (1809—1849) iz Kranja (SBL, I. str. 150), kar pove napis na zadnji steni nad korom:

ISTA FVIT PRIORI OLIMPIADE RENOVATA

EXORNATAQVE NVNC VERO

A IOSEPHO EHgartner COLORATA.

Kronogram da letnico 1842, medtem ko jo je Navratil pomaknil za leto naprej. Steska navaja (SBL, I. str. 150), da je to cerkev Egartner preslikal l. 1834-35, kar je napačno, prav tako kot je zavoljo površno prepisanega kronograma napačna letnica 1837 v metliški župnijski kroniki. — 30. O tej plesni prireditvi poročajo tudi Novice, 1844, str. 146.

Bojanci: vas, 16 km južno od Črnomlja, edina srbska pravoslavna naselbina v Sloveniji, ki jo je v XVI. stol. ustanovil Jurij Lenkovič. Ljudje, ki deloma še živijo v starih

družinskih zadrugah, nosijo bogato vezeno ljudsko nošo, v kateri še vedno »kolajo« kolo na dan sv. Save, na vuzem, Jurjevo, Na Ivan dan in na badnjak. — 31. O tem poročajo v Novicah dr. Ojrell v dopisu »Letašnji židni pridelki na Krajskim« med drugim: »V Ljubljanski kresii se je letas 11 židorejnikov z rejo židnih červov pečalo, ki so 196 funtov mešičkov pridelali; v Novomeški kresii pa, kar nam znaniga sta le dva červiče redila in 91 funtov dobila. Med temi židorejniki zaslužita dva posebno imenovana biti, zato ker sta židorejo k lepemu izgledu svojih sosedov in z velikimi potroški pričela, namreč: gospod V. Vovk, tehant v Metliki, in gospod J. Valenčič, kaplan v Senčurju poleg Kranja.

Gosp. tehant Vovk se že več let pečajo z rejo murvinih dreves, in so letos sami 80 funtov lepih židnih mešičkov pridelali. Letá lep izgled je boje med belimi Krajci tako veselje do židne reje obudil, da so cele sosese sklenile po svojih občinah (gmajnah) verte napraviti, in jih po nauku gosp. tehanta z murvinim semenam posejati.« (Novice, 1845, str. 148).

»Prvo kranjsko svilno društvo v Metliki« je bilo ustanovljeno 1868. Tri leta kasneje vidimo iz njegovega naznaila, da bo podelilo darila v denarju učiteljem, zaslužnim za razširjenje sviloreje. (Novice, 1871, str. 58).

Kraj za sv. Rokom se še danes imenuje »murvež«. — 32. Vipavčeva pristava: Janez Vipavec, lastnik hiše št. 28, danes last Amalije Sturm.

Hiša Jureta Krašovca pri sv. Martinu: te hiše danes ni več. — 33. O znižanju vojaške službe glej tudi Novice, 1845, str. 33, 57. — 34. Na sv. Frančiška dan: Frančišek Serafinski, 4. oktobra.

Zvonar Samassa: Anton Samassa (ok. 1798—1883), ljubljanski zvonolivar, dober prijatelj Prešerna, ki mu je napravil več napisov za zvonove njegove livarne (Kadrič: Prešernov album, 1949, str. 295). Da bi botroval metliškemu napisu, ni verjetno.

Bočka: naselje s tremi hišami, ki so raztresene ob dveh cestah, 1—2 km pred Metliko. — Hrasti: vas, 7 km oddaljena od Metlike.

Veljali so (zvonovi): Navratil ne navaja cene, ki pa jo izvemo iz Novic, 1846, str. 176. Tudi napis na zvonu je Navratil napačno zapisal in dobimo, če seštejemo njegove rimske številke le letnico 1837. Neznani noviški dopisnik je podatke prevzel po prispevku J. Kapelleja v 86. listu Illyr. Bl: »... Ze večkrat pohvaljeni zvonar gosp. A. Samassa se je spet praviga umetnika skazal in Metličanam tri nove zvonove vhl, ki tako soglasno in milo pojo, de ga krog in krog ni lepšiga zvonjenja. Na velkim, 42 centov in 74 funtov težkim zvonu, ki je sv. Mihelu posvečen, se bere naslednji nadpis, ki v velikih črkah kaže leto, ko so bili zvonovi liti:

Bogate Vinske Letne V zahVaLo,

SIM tli o Bog te fare Dar,

In ko V nebjV bo se V zLo Vro gnaLo,

TI šlbe toČe nas obVar.

Vsi stroški skupej so znesli 5000 gld.«

Napis je verjetno (po ljudskem pripovedovanju!) sestavil Vovk sam. Oba večja zvonova so v prvi svetovni vojni prelili v topove.

no pomembno delo. Tudi »mladim« je kljub nasprotovanju pripravil pot. Brez dvoma je mogoče o njem še zbrati ogromno materiala, a ravno umetniško najbolj pomemben material pa je ali težko dostopen ali sploh izgubljen. Ni verjetno, da bi kar koli, kar bi še prišlo na dan, bistveno spremenilo sliko, ki si jo lahko napravimo o teh prvih razstavah. Vsekakor — po tehniki so bile zelo različne in raznolične. Poleg oljnatih slik so zelo dobro bili zastopani akvareli in kar kvalitetna grafika, ki so jo med Slovenci gojili predvsem mlajši, med Nemci pa njihov najboljši, Peteln, ki je seveda slovenskega rodu. Dobro se spominjam, da so Nemci nekoč (še pred letom 1922) priredili »svojo« posebno razstavo, na kateri je bil Peteln skoraj edina kvaliteta. Značilna za razstavo je bila baronica Rosmanit, ki je slikala ljudi v zelo sladkih barvah in sladkih oblikah. To je bilo nekakšno slikarstvo za razglednice, približno ista raven kakor pri provincialnih nemških pevskih prireditvah t. im. »Liedertafelabende«. Rast v kvaliteti je brez dvoma delež slovenskega dela upodablajočih umetnikov v Mariboru, pa če-

prav — kakor smo videli — začetki organizacije likovnega življenja po nujnosti niso mogli kvalitete tako zelo upoštevati kakor kvantiteto.

Še nečesa ni mogoče prezreti. Klub »Grohar« je kar spočetka v Mariboru našel mecene. In ker mu Nemci niso bili tako zelo naklonjeni, so njihovo vlogo prevzeli Židje. Žagar pravi: »Med propagandisti je pa bil najagilnejši trgovec Preis iz Gosposke ulice. Bančni ravnatelj Herman in trgovec Rosenberg sta izdatno podpirala gibanje.« Tudi v tako provincialnem mestu, kakor je bil Maribor med vojnama in kljub temu, da slikarji niso zmeraj računali na prodajo svojih slik in kljub skromnim stroškom za razstave, vendarle te brez izdatne podpore mecenov ne bi bile mogoče. Temu stanju tudi prireditve kakor »Japonska noč« leta 1921 trajno niso mogle pomagati. Dokaj pozitivna vloga Židov (glede na Slovence) je bila v Mariboru v tem primeru bistveno drugačna kakor na primer v Murski Soboti, kjer so domala (izjema je bil na primer mladi Ali Kardoš) predstavljali najmočnejšo oporo Madžarom.

NAVRATILOV ZAPIS IZ LETA 1849

JOZE DULAR

(Nadaljevanje in konec)

1848 petnajsti dan sušca je dodelil prebitli cesar Ferdinand I. svojim ljudstvom novo vladarstvo ki se imenuje vstava.³⁵ Vstava v tem obstoji da se državni zbor, obstoječ iz poslancev vsake dežele celiga našiga cesarstva, vsako leto na Dunaji ali kakim drugim mestu snide, se posvetva, kakšne postavbe bi bile za cesarstvo boljše, in koliko davkov je vsako leto potreba, da cesarstvo svoje potroške poplača. Nazadnje se dajo dokončni državni zbori poterditi. Tude je vstava vsim narodom našiga cesarstva enakopravnost narodnosti in jezika zagotovila, kar je posebej nas Slovence in vse naše Slovanske brate, ker se je naš jezik pod starokopitnim vladarstvom nepravilno in nevrsmileno ter, neizrečeno razveselilo. Glas od podeljene vstave je došel v Metliko 18. sušca 1848. V znamenje veselja so si ljudje belo rudeče trake na suknje pripeljali in jih več dni nosili. Zvečer je bilo mesto razsvetlano. Na vsakim oknu so se sveče svetile, turška muzika je po mestu svirala in truma veselih prebivalcev na ves glas premilimu cesarju stoterno Živio Ferdinand I. kričali, da je od bregov odmevalo.

Ker je svitli cesar z ustavo tudi narodno stražo (Nationalgarde) dovoljil, se osnuje čez nekoliko dni tudi v Metliki taka straža. Sto trideset meščanov je bilo v njo zapisanih. Marljivo so se vsako nedeljo po kersanskim navki vadili po vojaško stopati in se obračati, da bi bili izurjeni, ko bi bilo treba se zoper nepokojnike na noge postaviti. Ker se pa je zavalj potrebnih domačih opravkov zdaj ta zdaj uni te vojaški naredbi in službi odtegnil, in se je prava pokorščina poveljem predstojnikov zlo proglašala, so se naši narodni stražniki že čes kake dva mesca razšli. Tako je bil konec naši narodni straži, ki še ni nobene enolične obleke (Uniform) imela. Po novi ustavi je imela tudi vsa tlaka in desetina nehati, to da je bilo rečeno, da se ima to še le konec leta 1848 zgoditi. Ali kmeti niso hoteli od podeljene vstave nobenemu grajšaku pokorni biti. Grozili so se: Naj nam le pride kdo še enkrat na tlako zapovedovati; gotovo nebo nikdar več šel.³⁶ Ker je bila taka tudi po drugih deželah našiga cesarstva, je cesar opravljanje tlake in odrajtovanje desetine do konca 1848. leta na prosto voljo dal; si-

Anton Navratil (1852-1897)

liti se ni smel nobenden. Državni zbor, ki je bil dva mesca potem na Dunaji pozvan, je imel dokončati, kako naj tlaka in desetina neha, ali z odškodvanjem ali brez odškodvanja.

Kmaloprihodno vstavi si sprosijo Madžarji samostalno ministerstvo in nočejo Hrovatom enakopravnosti jezika dati. Hrovati pa zberejo vojsko. Njih preljubljeni in presvitli ban Jožef Jelačić jih pelje nad Madžarje. Madžarji tožijo Jelačića cesarju. Cesar pošlje v Pešt grofa Lamberga, da bi on zapovedništvo čez vse armade na Ogorskem, čez Madžarske in Jelačićevo prevzel in sovražnike pomiril. Ali Madžarji, katerih vodja je bil *Ladislav Košut*, grofa Lamberga v Peštu na mostu siloma vbijejo,³⁷ in se nato od našiga cesarstva popolnoma odcepijo. Velik punt vstane.

Še poprej in sicer valje drugi dan po razglašeni novi postavi se spuntajo tudi Benečani in drugi Talijani njih vodja je bil Sardinski kralj Korl Albreht. Tudi oni so se kanili od našiga cesarstva odlomiti. Strašna vojska se začne, ki je čez leto dan terpela.

1849. Mesta Milan (Mailand), Brešia, Piskera in Benetke so dale našim pod slavnim vojvodom po imenu Radecky strašno veliko opraviti.³⁸ Neizrečeno veliko kervi je bilo prelite. Dostikrat so bili naši tepeni. Ali potem, ko je vojvoda, 84 let star mož

in oča svoje armade, svojo veliko moč združil je premagal Milan in vse druge talijanske mesta eno za drugim. Milan je premagal z naskokom (:šturmom:), pri katerim se je posebno naš domači regiment »Princ Hohenlohe« skazal. V talijanskim mesti »Brešja«, ki se je bilo premagano po lažnjivim glasi, da so Milanci naše nabili, spet spuntalo, so naši potem tako razdajali in po njem tako sekali, da je bilo vse s kervjo polito. Čisto nikomur niso prizanesli, ki so ga z orožjem v roki v pest dobili. Stari vojšaki so pravili, da takiga mesarjenja niso iše nikdar vidili.³⁹ Najdlje so se Benetke držale pod vodjem po imeni »Manin«. Pa bi se iše ne bile, ko bi jih ne bila k temu neizrečena lakota in dragina prisilila. Podale so se mesca Avgusta 1849.⁴⁰ Zdaj je bil na Talijanskim mir.

Madžarjev pa ni mogel ban Jelačić z našim vojvodom *Windišgraecom*, ki je bil kasneje odstavljen premagati. Namesto *Windišgraeca* je bil Jelačić na pomoč poslan vojvoda Welden in nazadnje vojvoda Hajnau. Ker se je pa bilo z Madžarji okoli šestdeset tavižent Poljakov zedinilo, so mogli Rusi na pomoč priti.⁴¹ Rusi so mesca velikiga serpana (:August:) 1849 s Hajnauovo in Jelačićevo pomočjo madžarsko naj jačjo in večjo armado pod vodstvom madžarskega vojvoda po imeni *Gergej* zasačili in ga prisilili, da je mogla njegova vojska orožje položiti in se na milost in nemilost podati.⁴²

Košut jo zdaj na Turško potegne. Vojska z Madžarji je bila končana. Samo terdnjava *Komorn*, terdno obzidano in z vodo obdano, iše nikdar premagano mesto, se ni hotelo dolgo podati. Zdaj, ko to pišem (21. kimovca 1849) se ta terdnjava iše ni podala. Ker ni bila iše nikdar premagana, jo imenujejo *devico* med terdnjavami.⁴³

KAKO SE JE ZGODILO, DA NAM JE CESAR FERDINAND USTAVO DAL?

Še nekaj od leta 1848. Kmaloprihodno po novim letu 1848 se spuntajo Francozi v Parizi in prerenejo kralja svojiga *Ludovika Filipa*, ki jim ni veliko svojih obljub spolnil, ampak jih zmiraj za nos vodil. Kot blisk je šel ta glas od dežele do dežele.

Prebivavci našiga cesarstva, posebno mladi in učeni ljudi so bili že tudi starokopitniga in nepravničnega vladarstva pod veslom ministra Meterniha do vrata siti. Vroč kerv učenih, sosebno visokošolcev na Dunaji se vnovič vname, ko začujejo, kaj se je v Parizi zgodilo. Ena misel jih prešine, ko soznajo, da so tudi v Parizi visokošolci zač-

tek punta storili. Neizrečena množica se jih zbere, naklene se jim veliko število Dunajčanov. Neprestrašeno gredo z velikim hrumom pred *Meternihovo* prebivališče, in kričijo, da naj se iz Dunaja pobere. Nadvojvoda Albreht zapove vojšakom nad ljudi strelati. Več jih pade vbitih in ranjenih. Ker pa ljudi niso imeli orožja, cesar streljanje na ljudi prepove.

Več Dunajčanov se podá k starokopitnemu ministru *Meternihu*. Prosijo ga, da naj odstopi, da drugači mira ne bo. On pa neče. Grejo do cesarja. Nazadnje mora *Meter-nih* z nevarnostjo življenja ubežati. Potegnil jo je v *London*, poglavitno mesto angležke (:englendarske:) dežele. Tam je imel že več milijonov naloženih, ki jih so podložni poprej s kervavimi žuli plačali.

Dunajčani, razkačeni, da se je na ljudi, ki so bili brez orožja streljalo, razbijejo s silo vrata Dunajske orožnice in si vzame iz nje vsak kako puško ali sablo. Zdaj ne nehajo cesarja nadlegovati, dokler ne obljubi *15. sušca 1848*:

1. ustavo ali konstitucijo
2. enakopravnost vsih stanov, narodnosti in jezikov
3. enakopravnost vsih vér
4. svobodo tiska
5. narodno stražo
6. podložnost samo cesarskim gospodskam.⁴⁴

Ta Dunajski punt se je bil začel ravno *13. sušca* (:März:) *1848*.

16. sušca, ko se je cesar *Ferdinand I.* s priimkom *Mili* po Dunaji vozil, mu hvaležni in veselja polni Dunajčani voz izprežejo in ga na sebi okoli vozijo. T[ru]ma ljudi je za vozom vrela in ga z odkritoserčnim in oglušnim »Viyat!« spremljala.

Čez malo dni pa slinolizna in starokopitna gospoda cesarskiga dvora presvitlega cesarja preplašijo z lažjo, da se mu po življenji streže. Cesar zbeži od straha v tirolsko mesto *Inšpruk*.⁴⁵ Komaj ga državni zbor in Dunajčani z velikimi prošnjami nazaj pripravijo in povernjeniga z nepopisljivim veseljem in svečanostjo sprejmejo.⁴⁶

Kmalo kmalo potem ruši *Jelačić ban* s svojimi *Hervati* nad gizdave *Madžare*.⁴⁷ Dunajčani pa so bili té misli, da bo *Jelačić* po premagi *Madžarov* nad Dunajčane prihrmel in da bo spet vse na staro zibnilo. Posebno so bili v té misli še bolj zato vterjeni, ker so soznali, da vojaški minister *Latur* po imeni, *Jelačića* skrivaj proti *Madžarom* podpira. Šesti dan kozoperska (8 ber) *1848* vstane zavoljo tega nov punt. V tem puntu vbijejo Dunajski capini, kateri so bili od *Madžarov* najeti, ministra *Latura* pod streho njegovega prebivališča in ga že meriviga po nečloveško obesijo.⁴⁸

Cesar to soznati, ubeži vdrgič in sicer v marsko glavno mesto *Olomovc*.⁴⁹ Zdaj začnejo po Dunaji gospodariti Dunajski razvuzdanci. Ker so tudi naj imenitnim slovanskim poslancem državnega zbora zato po življenji stregli, ker so se brez straha za slovansko enakopravnost poganjali in nemško samopašnost in vladoželjnost z rezko besedo grajali, so jo tudi imenovani poslanci iz Dunaja potegnili. Ž njimi še veliko drugih in mnogo poštenih Dunajčanov, ki so vedli, kam pes taci moli.

Samo tisti poslanci so na Dunaji ostali, ki so bili enake misli kot Dunajska drhal, ali pa ki jim se rešiti ni bilo več mogoče.

Cesar je pozval zdaj državni zbor v *Kromeriž*, mestice blizu *Olomovca*.

Ban Jelačić, to zvediti, krene na svojim poti na *Ogersko* proti Dunaji. Ne dolgo za njim pridere vojvoda *Windišgraec* iz *Prage*. Obsedeta Dunaj in tako dolgo nanj streljata, dokler se puntarji podajo. Tudi tukaj je bilo neizrečeno veliko kervi prelite. Ni bilo drugače misliti, kakor da so ta punt *madžarski* denarji napravili. Prišli so bili zares *Madžari* Dunajskemu drugemu puntu na pomoč. Ali *Jelačić* jih z njih veliko zgubo nazaj zaverne, da ni bilo več duha ne sluha po njih pri Dunaji.⁵⁰

Veliko mladih vertoglavcev in njihovih zapeljivcov je dal potem *Windišgraec* vstreliti.

Čez nekoliko potem nadomesti *Windišgraeca* bolj vsmiljeni vojvoda *Welden* iz *Talijanskiga*.

Jelačić in *Windišgraec* pa gresta z združeno močjo nad puntarske *Madžare*. Kako so bili *Madžari* nazadnje premagani, je bilo že spred povedano.

Premili cesar *Ferdinand I.* viditi, da se mu dobrota z nehvaležnostjo povračuje, in poverh še bolehen se zahvali za vladarstvo

v nepopisljivo žalost vseh podložnih. Nastopi ga 2. Grudna (10^{bra}) 1848 sin njegovi- ga brata *Franc Jožef I.* v svojim 19. leti.⁵¹

Deržavni zbor je bil še zmiram v Krome- riži, — na Talijanskim in Ogerskim pa ker- vava vojska.

1849. Ker je deržavni zbor v svojih do- končkah 1. zlo počasin bil, 2. ker niso bili Madžari, Hervati in Talijani v njem nado- mestovani in 3. ker je bilo nekoliko poslan- cov celo smerti *Laturjeve* krivih; je novi cesar *Franc Jožef I.* ta zbor 4. sušca, če je bil tudi per.. razpusil in sam *ustavo* dal.⁵²

1849 meseca maliga serpana (Juli) so za- čeli v Metliki pod mestnim sodnikom (štod- riharjem) *Francom Guštinom* pri grajskim vertu proti šoli mestni vodnjak (štirno) ko- pati.⁵³

Ravno tega leta 13. dan velikiga serpana (August) je začel pod tehantom *Vincencom Vovkom* Talijan Domeniko Fabris farno cerkev svetiga Miklavža na sirovo (freško) malati.⁵⁴

OPOMBE

55. Te in naslednje podatke je Navratil, ki je bil takrat v Ljubljani, kjer se je tudi vpisal v narodno stražo (prim. Novice, 1848, str. 75), črpal iz tedanjega časopisja, zlasti iz Bleiweisovega tednika. — 36. Belokranjski kmetje so pri odpravljanju tlake in desetine pokazali dovolj revolucionar- nega duha, tako na Vinici (J. Apih, Slovenci in 1848. leto,

1888, str. 61), v Semiču (Novice, 1848, str. 149) in ne ravno nazadnje v Metliki, kjer so se med drugim polastili žitnice, ki jo je ustanovil dekan Vovk. — Nasprotno pa Navratil vseskozi ostro nastopa proti revolucionarjem in kliče kmetom, naj izroče gosposki zakotne pisarje in druge, ki njih same hujskajo proti grajskim. Pravi, da bodo »po oznanje- nju c. k. poglavarstva... vsi Izancem enaki hudodelci zdaj brez odlašanja po stojni sodbi (Staadrecht) obsojeni in po primeri svojiga pregreška tudi ob glavo djanic. Zato jim svetuje potrpljenje, kajti vse se bo počasi uredilo, saj »naš svitli cesar so dobri, kot duša, in so prepričani, da je treba marsikatero reč polajšati.« (Novice, 1848, str. 54). — 37. Novice, 1848, str. 170. — Košut = Kossuth. — 38. Milan = Milano; Brešia = Brescia; Piskera = Peschiera (na jugu Gardskega jezera); Benetke = Venezia; mesta v Severni Ita- liji. — 39. Novice 1849, str. 62. — 40. Novice, 1849, str. 88, 158, 142, 156. — Danijel Manin (1804–1857), iz ječe osvobo-jeni advokat, ki je hotel obnoviti beneško republiko in je bil 1848 in 1849 predsednik provizorne beneške vlade. — 41. Novice, 1849, str. 88. — 42. Novice, 1849, str. 150. Haj- nau = Haynau; Gergej = Görgey. — 43. Novice, 1849, str. 168. Med drugim poroča Bleiweisov list z dne 19. sept.: »Komoranska terdnjava, ktera krog in krog z velikima vodama obdana, dosihmal še nikdar ni bila premagana in se zato »devica« med terdnjavami imenuje, bo dala na vsako vižo naši armadi še veliko opraviti.« (Zavzeta je bila potem še isti mesec, 27. IX. 1849). — 44. Novice, 1848, str. 45. — 45. Novice, 1848, str. 88. Cesar je zbežal v Innsbruck šele dober mesec kasneje, t. j. 17. aprila. — 46. Novice, 1848, str. 142. Cesar se je vrnil na Dunaj 12. avgusta. — 47. No- vice, 1848, str. 166. — 48. Novice, 1848, str. 174. Latur = Lathur. — 49. Novice, 1848, str. 178. Olomouc = Olomouc, mesto na Moravskem. — 50. Novice, 1848, str. 190. Windi- graec = Windischgrätz. — 51. Novice, 1848, str. 208. — 52. Novice, 1849, str. 43. — 53. Nekdanja šola je bila v hiši Franca Guština, h. št. 16, ki se je kasneje poročil z Ano Navratil, vdovo Kostelac. Bila je nizko poslopje z dolgim napuščem in majhnimi okni, streho pa je imela pokrito z desicami. Danes te hiše ni več in je na njenem mestu l. 1941 Ivan Rus sezidal novo hišo. — Vodnjak sam je danes zasut; nanj spominja masivna kamnita školjka z vklesanima letnicama 1849 (leto kopanja vodnjaka) in 1855 (leto posta- vitve kamnitega ograjja). — 54. Ko se je Vovk l. 1848 mudil v Trstu, je tam dobil slikarja Domenica Fabrisa iz Osop- e, ki mu je bil pripravljen na presno poslikati metliško cerkev. Fabris je prišel v Metliko naslednje leto še z nekim drugim Italijanom, ki mu je pomagal slikati arabeske in druge manjše stvari.

POPIS DRUŽINSKIH POGLAVARJEV L. 1660 IN ŠTEVILO PREBIVALSTVA V LJUBLJANI

DR. VLADO VALENČIČ

Ze ko je bil dovršen rokopis razprave o pre- bivalstvu Ljubljane pred dve sto leti, ki je bila objavljena v zadnji številki lanskega letnika »Kronike«, mi je prišlo v roke več seznamov ljubljanskih družinskih poglavarjev z navede- nim številom njihovih družinskih članov.¹ Ti seznam, ki so iz l. 1656, 1660 in 1662 in se na- našajo na takratni okoliš stolne župnije, nam dajejo sliko o stanju prebivalstva v času, ko so nastali, zato so brez dvoma važen vir za zgo- dovino populacijskega razvoja v Ljubljani.

Prvi popis prebivalstva na Slovenskem, ki je bil izveden z namenom, da se ugotovi nje- govo število, je bil šele l. 1754.² Za prejšnje dobe so se tu pa tam ohranili razni seznam, ki so bili napravljeni v davčne, vojaške ali cerkvene namene, iz katerih se da posneti število prebival- stva ali pa vsaj dopuščajo, da se more število prebivalstva na njihovi podlagi oceniti.³ Največ takih virov pri nas je cerkvenega izvora. Med te spadajo tudi seznam družinskih poglavarjev ljubljanske stolne župnije iz l. 1656, 1660 in

1662, ki vsebujejo število spovedanih in število oseb, ki niso opravile velikonočne spovedi, in sicer posebej otrok, ki še niso prejeli zakra- mentov, ter posebej ostalih, ki k spovedi niso prišli (personae pro communione, infantes non pro communione, restantes).

Iz l. 1656 je ohranjen le seznam, ki vsebuje prebivalce v ulicah od Špitalskih vrat (današnji Prešernov trg) do Kapucinskega samostana (Trg revolucije), od tod do ženskega samostana (na začetku Titove ceste), v Gradišču, pred Nemškimi vrati (Trg francoske revolucije), v Krakovem in v Trnovem, iz l. 1662 pa seznam za mestne dele od jezuitskega seminarja (današnji Levsti- kov trg) do vodnjaka pri stiškem dvorcu, od tod proti Karlovskim vratom do Schafarjeve hiše (»ad domum Saffarin«), potem zopet od stiškega dvorca do Tranče, od tod do Fabjani- čeve hiše (»ad domum Dni Fabianzh«) in konč- no v Špitalski (današnji Stritarjevi) ulici. Ker torej zajemata oba omenjena seznama majhen del Ljubljane, za ugotavljanje števila prebival-